МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА
Факультет економіки і підприємництва
Кафедра фінансів, банківської справи і страхування

Допущено до захисту
«___»_____2023 р.
Зав. кафедри, к.е.н., доцент
_____ **Прокопчук О.Т.**

Кваліфікаційна робота магістра

Фінансове забезпечення системи соціального захисту населення в Україні

Виконала – студентка 2 курсу, групи 21м–ф освітньої програми «Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
Бурлака Каріна Сергіївна

Керівник – д. е. н., професор
Мальований Михайло Іванович

Умань – 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

Факультет економіки і підприємництва

Кафедра _____

Освітня програма _____

Спеціальність _____
(код, назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

_____ _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

“_____” _____ 2018 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Студенту _____
(прізвище, ім’я, по батькові)

1. Тема проекту __
_____
_____

керівник роботи _____,
(прізвище, ім’я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від “___”_____20__ року №_____

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи _____
_____
_____
_____
_____

4. Перелік питань, які потрібно розробити
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

5. Перелік графічного матеріалу
_____
_____
_____
_____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів роботи	Строк виконання етапів проекту	Примітка
1.	Вибір теми дипломної роботи		
2.	Одержання індивідуального завдання		
3.	Складання календарного плану написання дипломної роботи		
4.	Підготовка до виконання дипломної роботи - підбір та вивчення літератури - участь у виконанні науково-дослідних робіт - виконання курсових робіт - інші заходи		
5.	Уточнення теми дипломної роботи та календарного плану-графіка, виходячи зі специфіки базового підприємства, установи		
6.	Підготовка: - першого розділу - другого розділу - третього розділу - висновків		
7.	Доопрацювання дипломної роботи з урахування зауважень наукового керівника		
8.	Написання та оформлення роботи в остаточному варіанті		
9.	Перевірка роботи на академічний плагіат		
10.	Одержання відгуку наукового керівника		
11.	Попередній захист роботи на кафедрі		
12.	Затвердження роботи завідувачем кафедри		
13.	Одержання рецензії		
14.	Захист дипломної роботи		

Студент _____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

на кваліфікаційну роботу магістра «Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні» студентки факультету економіки та підприємництва Уманського національного університету садівництва
Бурлаки Каріни Сергіївни

Соціальний захист населення визначається системою заходів та програм, спрямованих на забезпечення соціального добробуту громадян, покращення їхнього становища та забезпечення базових потреб. В даній роботі, яка складається з трьох розділів, використано теоретичний матеріал із сучасних навчальних посібників, наукових статей та інших праць провідних науковців. Загальний осяг основного тексту роботи складає 48 друкованих аркушів. Робота містить 7 рисунків та 6 таблиць. Кількість використаних джерел становить 51 найменування наукових праць, електронних джерел та Інтернет–ресурсів.

Мета роботи: розкрити суть, значення та проблеми фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні, його недоліки, проаналізувати доходів і видатків у формуванні бюджетів, а також обґрунтувати напрями вдосконалення забезпечення соціального захисту населення.

Перший розділ роботи – теоретичний. В ньому розкривається сутність розвитку фінансового забезпечення соціального захисту населення України.

Другий розділ – практичний. В ньому проведено детальний аналіз сучасного стану фінансового забезпечення соціального захисту населення. Також в цьому розділі детально проаналізовані доходи та видатки у системі соціального захисту населення України.

Третій розділ містить пропозиції щодо напрямів удосконалення системи соціального захисту населення України і також обґрунтовано шляхи вдосконалення системи фінансового забезпечення соціального захисту.

Анотація. У кваліфікаційній роботі був проведений науково-теоретичний аналіз фінансового забезпечення соціального захисту населення та визначені перспективні напрямки його покращення.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне страхування, соціальне забезпечення, фінансове забезпечення, бюджет.

Abstract. In the qualification work, a scientific and theoretical analysis of the financial provision of social protection of the population was conducted, and promising directions for its improvement were identified.

Key words: social protection, social insurance, social security, financial security, budget.

ЗМІСТ

ВСТУП……... 6

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ…… 8

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ 17

2.1. Стан та тенденції розвитку фінансового забезпечення соціального захисту населення України …….. 17

2.2. Оцінка доходів та видатків у системі соціального захисту населення України ……..……. 25

2.3. Особливості фінансового забезпечення соціального захисту населення під час війни в Україні ……...…….. 31

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ …… 37

ВИСНОВКИ .....……..……...……. 49

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ……..……...…… 52

ВСТУП

Соціальний захист населення визначається системою заходів та програм, спрямованих на забезпечення соціального добробуту громадян, покращення їхнього становища та забезпечення базових потреб. В умовах економічної, соціальної та політичної нестабільності країни гостро постає питання фінансового забезпечення соціального захисту населення, яке супроводжується численними змінами у вимогах до фінансування допомоги різним верствам населення.

Україна успадкувала розгалужену систему соціального захисту населення, яку за роки незалежності доповнила безліччю різноманітних соціальних програм та допомог. З одного боку, це дало змогу охопити переважну більшість населення країни різними формами соціального захисту, а з іншого боку, суттєво збільшило навантаження на державні фінанси, які в умовах перманентних економічних та фінансових криз не можуть повністю забезпечити бездефіцитне фінансування зростаючих потреб системи соціального захисту.

Метою кваліфікаційної роботи є систематизація та поглиблення теоретичних засад і методичних підходів до функціонування фінансового забезпечення системи соціального захисту населення та розроблення на цій основі практичних рекомендацій щодо його реформування у сучасних умовах в Україні.

Відповідно до поставленої мети сформульовано такі завдання:

- Визначити теоретичні аспекти та економічну сутність фінансового забезпечення;
- Оцінити стан та виявити тенденції розвитку фінансового забезпечення соціального захисту в Україні;
- Оцінити доходи та видатки у системі соціального захисту;
- Розглянути особливості соціального захисту під час воєнного

стану в Україні;

- Знайти шляхи покращення фінансового забезпечення соціального захисту населення.

Об’єктом дослідження є фінансове забезпечення системи соціального захисту населення.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних положень та практичних підходів до формування й оцінювання фінансового забезпечення системи соціального захисту населення України.

При написанні кваліфікаційної роботи використані чинні нормативно–правові і законодавчі акти, монографії та інші наукові публікації провідних вітчизняних і зарубіжних учених і фахівців–практиків, інтернет–ресурси, аналітична інформація науково–дослідних установ, дані Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України, Міністерства соціальної політики України, Державної фіскальної служби України, Пенсійного фонду України тощо.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Сутність соціального захисту населення, з'ясування його місця в економічній структурі, аналіз функціонування складових елементів, визначення проблем і суперечностей в процесі розвитку цієї дефініції, пошук нових підходів до модернізації системи соціального захисту є предметом багатьох досліджень у різних галузях науки: економіці, юриспруденції, державного управління, соціології, демографії, політології, філософії. Зацікавленість фахівців з різних сфер підкреслює актуальність і вагомість соціального захисту як суспільного феномена та засвідчує міжгалузевий характер досліджуваної категорії [36].

Соціальний захист є ключовою складовою політики держави, що несе відповідальність за благополуччя, розвиток і безпеку своїх громадян. Ефективність цього заходу визначає цивілізаційний прогрес будь-якого суспільства. Дослідження сутності соціального захисту та його місця у соціальній політиці має велике значення в сучасних умовах, оскільки це ключовий інструмент для збереження фінансової стабільності та добробуту у суспільстві.

Згідно зі ст. 46 Конституції України: «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх в разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, в також у старості». В цій же статті визначається мінімальний рівень такого забезпечення: «Пенсії та інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму встановленого законом».

Варто відзначити, що основоположні засади соціального захисту відображені в Конституції України та знаходять своє продовження в інших національних нормативно–правових актах [24].

Вивчення різноманітних підходів сучасних дослідників до економічної

природи соціального захисту показало, що загальноприйняте визначення цього терміну відсутнє і кожен розуміє його по-різному.

До прикладу, Баранник Л.Б. зазначає, що соціальний захист населення виражає відносини, які виникають у процесі встановлення взаємозв'язків між суб'єктами і об'єктами соціального захисту з приводу акумуляції грошових коштів та їх розподілу [4].

На думку Т. Стеценко, поняття «фінансове забезпечення соціального захисту населення» можна використовувати залежно від мети та змісту дослідження у різних варіантах. Так, за змістом воно є сукупністю цільових грошових фондів (бюджетного, пенсійного, страхових, благодійних тощо), призначених для задоволення суспільних потреб соціального захисту населення, а за формою – це відображення комплексу фінансових планів окремих ланок соціального захисту населення, де чітко визначені джерела та обсяги коштів, їх цільове спрямування на заходи соціального захисту населення. З іншого боку, під «фінансовим забезпеченням соціального захисту населення» можна розуміти діяльність держави та інших юридичних осіб, яка стосується вирішення фінансових питань, пов'язаних з наданням соціальних послуг населенню, що належать до сфери соціального страхування та соціального забезпечення [44].

Якщо брати до уваги думку Копетюк М, поняття «соціальний захист» слід розглядати і у вузькому, і у широкому розумінням. У вузькому розумінні «соціальний захист» являє собою складну багаторівневу систему, структура якої представлена соціальним страхуванням, соціальним забезпеченням та соціальними стандартами й гарантіями держави населенню, що комплексно взаємодіють та сприяють ефективному функціонуванню механізму системи соціального захисту населення країни. А у широкому розумінні «соціальний захист» слід розглядати як систему соціальних та економічних прав, обов’язків і гарантій, законодавчо закріплених державою і реалізованих її соціальною політикою з метою надання кожному члену суспільства, незалежно від його походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності можливості вільно розвиватися, максимально повно реалізувати

себе, свої здібності через забезпечення, як гідного рівня життя, так соціальної справедливості [25].

Ще одне визначення, що заслуговує на увагу, подано в навчально методичному посібнику А.М. Гриненко: «Соціальний захист – це важлива складова внутрішньої політики держави, яка втілюється в життя через соціальні програми і на практиці реалізує відносини в суспільстві в інтересах і через інтереси основних соціальних груп населення. Визначальною у соціальній політиці є діяльність держави, спрямована на регулювання, стабілізацію і розвиток соціальних відносин у суспільстві та реалізацію (задоволення) соціальних потреб людини» [51].

Ярошенко А.О., Семигіна Т.В., Сухицька Н.В. вважають повністю формувати та реалізувати соціальну політику повинна соціальна держава, у якій на перше місце необхідно ставити не інтереси різних соціальних чи демографічних груп та їх узгодження, а людину як основну складову будь–якої суспільної групи, а метою діяльності держави та суспільних інститутів має бути задоволення її життєвих потреб за неодмінної умови дотримання громадянських прав і свобод людини [51].

Ми вважаємо, що розгляд економічної сутності соціального захисту корисно проводити з інституціонального підходу, що означає розгляд його як системи соціальних інститутів та установ, що формують та організовують безпечний соціально-економічний розвиток з використанням системного підходу. Цей підхід дозволяє вирішувати міждисциплінарні питання у розумінні "соціального захисту", враховуючи його нерозривний зв'язок з соціальним розвитком та економічними системами.

Як зазначають О. Кнейслер та О. Камінська, трансформаційні процеси, які відбуваються в певному сегменті ринку, спрямовані на інституціоналізацію його інфраструктури через закріплення встановлених правил і норм функціонування інституційних одиниць інфраструктури ринку у неформальних інститутах (традиціях і звичаях ділового обороту суб’єктів ринку) [23]. Відповідно до окресленого:

1) соціальний захист існує у нерозривному зв'язку з суспільством і економікою і перебуває у постійному розвитку як соціально–економічний інститут;

2) загальна еволюція соціального захисту характеризується поступальним рухом, кожен наступний етап якого супроводжується розширенням об'єктів, суб'єктів, видів, форм і методів надання соціального захисту, при цьому періодичні негативні зміни у самій системі виникають переважно внаслідок обмеженості ресурсів (економічна криза, демографічна криза, війна тощо) в певний період часу;

3) незважаючи на всезагальність системи соціального захисту, слід розуміти, що її постійно діючою основою залишатиметься допомога, яку в різних формах надають менш захищеним верстам населення;

4) основними чинниками, які впливають на процеси розвитку системи соціального захисту є біологічні, економічні, культурні, соціальні, політичні, релігійні, ідеологічні і наукові. Кожен з цих чинників в певний момент розвитку системи соціального захисту може бути превалюючим, визначаючи основні контури діючої системи;

5) соціальний захист завжди носитиме системний характер, оскільки при реалізації своїх функцій перебуває в тісному взаємозв'язку з різноманітними соціально–економічними системами;

6) соціальний захист є невід'ємною складовою загальної системи життєзабезпечення суспільства, а тому історично відповідає рівню розвитку і ресурсним можливостям конкретного суспільства [20].

Таким чином, соціальний захист включає в себе інститути й інституції (інституціональне середовище), які оточують людину протягом її життя: традиції, історичний досвід, норми поведінки, державні установи, муніципальні і приватні організації тощо. Сформоване і прогресуюче інституціональне середовище створює такі умови, за яких стають можливими інвестиції у фізичне, психологічне, соціальне здоров'я людини, його природний капітал, рівень його освіти [21].

Отже, соціальний захист населення – це багатогранна система взаємопов’язаних з усіма законодавчими і виконавчими рішеннями різних рівнів економічних, правових і соціальних гарантій реалізації найважливіших соціальних прав кожного члена суспільства незалежно від його місця проживання, працездатності, статі, віку. У широкому розумінні соціальний захист – це система організаційних, правових та економічних заходів щодо забезпечення основних соціальних прав громадянина в державі.

Структурно соціальний захист має такі складові:

а) державний соціальний захист – загальна система соціального захисту (загальнообов'язкове державне страхування та державна соціальна допомога);

б) спеціальний соціальний захист;

в) додатковий соціальний захист і недержавне соціальне забезпечення (недержавне пенсійне забезпечення та недержавні соціальні послуги) [11].

Соціальний захист, на відміну від соціального забезпечення, передбачає гарантії щодо охорони праці, здоров’я, навколишнього природного середовища, оплати праці та інші заходи, необхідні для нормальної життєдіяльності людини й функціонування держави. Соціальне забезпечення у порівнянні із соціальним захистом є вужчим поняттям і позначає практику виплати пенсій, соціальної допомоги, соціального догляду. Відповідно до міжнародних стандартів соціальне забезпечення включає також право на медичну допомогу, медичне страхування, державну підтримку сім’ї, материнства й дитинства, утримання і виховання за державні кошти дітей–сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [3].

Іншими словами соціальний захист може бути описаний як засіб, що сприяє еволюційним процесам, оскільки він функціонує як захисний механізм для індивідуальних доходів та усього суспільства від негативних економічних змін, особливо в контексті виробничої сфери в умовах ринкової економіки.

Соціальне забезпечення представлене конкретними фінансовими коштами або різними матеріальними та побутово-культурними благами та послугами, що надаються певним категоріям громадян. Грошові виплати, зазвичай, мають

форму пенсій та допомоги.

Пенсії – це регулярні грошові виплати, які отримують громадяни від держави та спеціальних фондів після досягнення встановленого віку, у разі інвалідності, втрати годувальника, за вислугу років.

Допомоги – це такі грошові виплати (крім пенсій) громадянам у випадках, передбачених законом, що надаються з фондів соціального страхування та за рахунок державного бюджету. Види допомоги відрізняються між собою їх безпосередньою метою та низкою юридичних ознак. Допомоги можна класифікувати за періодичністю виплат (одноразові та регулярні), за їх метою (у разі тимчасової непрацездатності, у зв'язку з народженням дитини та ін.).

Третім видом соціального забезпечення є соціальні послуги та пільги побутового характеру. Соціальні послуги – це комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя [46].

Система соціального захисту виконує дві ключові ролі. По-перше, це зниження негативних наслідків бідності через надання тимчасової допомоги особам у скрутному становищі; по-друге, це запобігання виникнення бідності за рахунок створення умов для участі громадян у оплачуваній продуктивній праці та забезпечення соціального страхування під час активного професійного періоду.

Мета соціального захисту виражається в тому, щоб, забезпечивши людям необхідний мінімум для життя, забезпечити кожному громадянину шанс вільно та безперешкодно реалізовувати свої амбіції, втілювати у життя плани, розкриватися у професійній сфері, відкривати та вдосконалювати свої здібності та навички, що у подальшому буте нести суспільне благо [4].

Все це розкривається основними функціями, які вони виконують у соціумі (рис. 1.1).

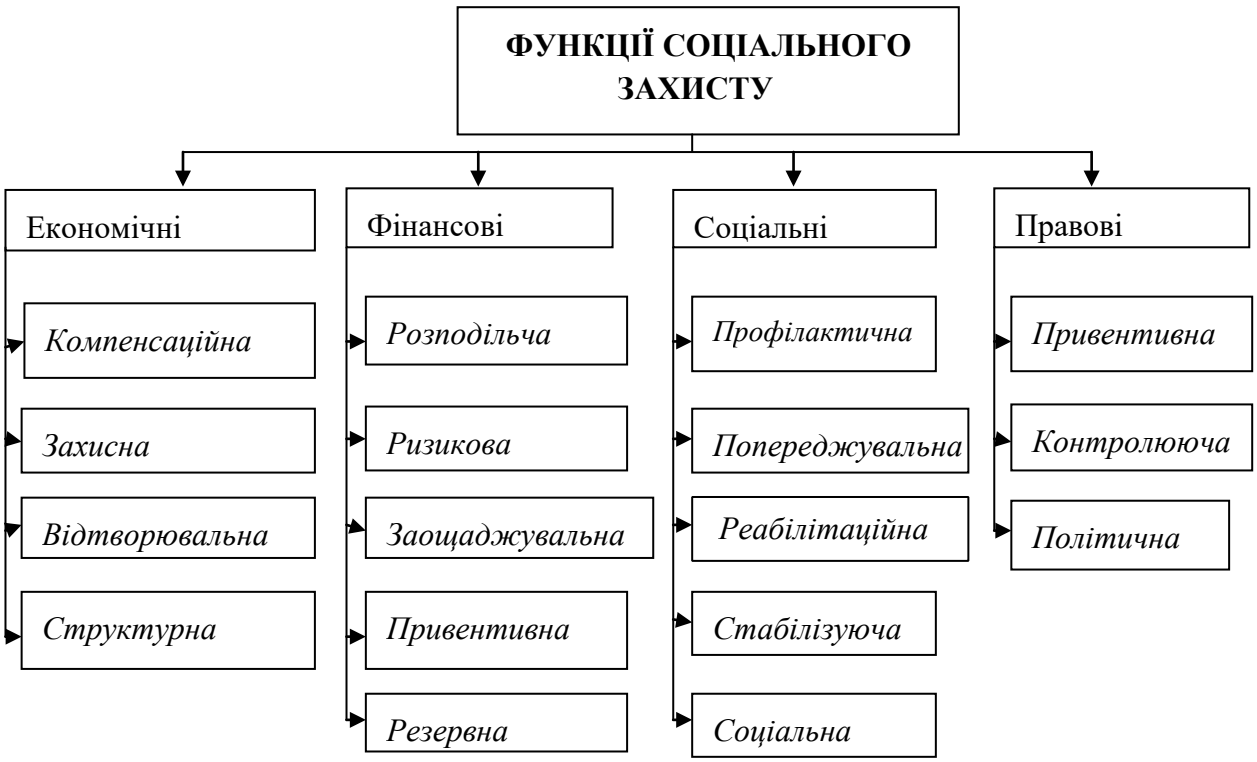

Рис. 1.1. Функції соціального захисту населення [31]

Функції соціального захисту спрямовані на забезпечення реалізації основної мети соціального захисту та соціального забезпечення – захисту людини від різного роду соціально–економічних ризиків з метою створення умов для життєдіяльності людини у соціальному, культурному та економічному середовищі [5].

Соціальна політика в Україні, відповідно до загальноприйнятих сучасних вимог, передбачає вирішення трьох головних завдань: розробка й реалізація програм соціального захисту населення, спрямованих на забезпечення прогресу на міжнародному, національному й регіональному рівнях у різних сферах суспільного життя; формування правової культури населення, що передбачає насамперед подолання правових проблем, «правового екстремізму»; здійснення економічних перетворень, необхідних для забезпечення переходу до ринкової економіки, диференційованої багатоукладної моделі виробництва й розподілу, здатної гнучко реагувати на погіршення становища окремих соціальних верств і категорій населення [9]. Будучи невід'ємною складовою соціальної політики, соціальний захист визначає обличчя соціальної держави, є інструментом

втілення конституційних положень, перетворення гасел на дійсність. Сутність соціального захисту пов'язана із сутністю соціальної держави [10].

Соціальне забезпечення є важливим проявом соціальної солідарності та ключовим фактором забезпечення достатнього життєвого рівня людини. Це не лише одне з основних прав людини, але й важливий інструмент для досягнення соціальної гармонії у суспільстві, сприяючи розвитку соціального миру та активній участі всіх соціальних груп у взаємодії.

Основними принципами функціонування сучасного інституту соціального забезпечення визначено наступні:

— обов’язковість впливу держави на сферу соціального забезпечення;

— соціальна справедливість у сфері трудових відносин, яка створює рівні права для всіх категорій громадян;

— всезагальний та обов’язковий характер захисту працівників від соціальних ризиків;

— адресність заходів щодо соціального забезпечення, що передбачає спрямування конкретних видів соціальної допомоги на категорії населення;

— комплексність видів соціального забезпечення, що дозволяє охопити працездатне та непрацездатне населення, сферу умов праці та професійної підготовки, медичне обслуговування всіх груп населення;

— багаторівневість та багатосуб’єктність соціального забезпечення, що дозволяє включити в організаційно–управлінську структуру соціального забезпечення всіх його суб’єктів, зокрема державу, роботодавця, профспілки та найманих працівників;

— солідарність усіх суб’єктів соціального забезпечення щодо розподілу фінансового тягаря та раціонального використання коштів [39].

Соціальне страхування передбачає матеріальне забезпечення економічно активного населення та пенсійне забезпечення. Фінансове забезпечення механізмів соціального захисту у системі соціального страхування здійснюється за рахунок страхових внесків членів страхового об'єднання, які при настанні страхового випадку отримують страхові виплати. Фінансове забезпечення

виплат по соціальному страхуванню також може частково здійснюватися за рахунок державних дотацій або кредитів. Соціальний захист і соціальна справедливість забезпечуються тим, що громадяни мають вільний доступ до системи соціального страхування (на відміну від добровільного страхування), незалежно від наявності у них соціальних ризиків (похилий вік, хронічна хвороба, інвалідність тощо) і ступеня ймовірності цих ризиків. Це надає соціальному страхуванню суспільної значимості й обумовлює обов'язковість участі громадян у цій системі. Соціальна допомога передбачає різні види соціальних виплат, дотацій, пільг, субсидій для покращення стану певних соціальних прошарків населення шляхом соціальних програм та забезпечення діяльності мережі відповідних соціальних закладів [36].

Узагальнюючи, можна сказати, що фінансове забезпечення соціального захисту населення є важливою складовою фінансової системи. Це включає формування фінансових ресурсів у різних фондах, як бюджетних, так і позабюджетних, для забезпечення фінансування різних аспектів соціального захисту населення. Мета полягає в забезпеченні достатнього рівня матеріального благополуччя для тих, хто стикається з соціальними ризиками, що дозволить їм вести повноцінне життя.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

2.1. Стан та тенденції розвитку фінансового забезпечення соціального захисту населення України

Незважаючи на поступовий перехід економіки України до нової системи соціально–економічних відносин, логіка побудови соціального захисту залишається в основних своїх рисах незмінною і орієнтованою на заохочення заслуг перед державою, соціальну підтримку лише окремих категорій населення (людей похилого віку, інвалідів, підтримку сім'ї та молоді) та розгалужену систему пільг, які зовсім не пов'язані з рівнем матеріального добробуту домогосподарств. Підтримка такої розгалуженої системи соціального захисту, яка здебільшого функціонує на принципах солідарності та субсидування, вимагає значних фінансових ресурсів, що в умовах складних соціально–економічних та демографічних проблем як у світі, так і в Україні, стає непосильним тягарем для економіки країни [7].

Утім соціальна сфера України на даному етапі є складною і динамічною, у якій відбуваються кількісні та якісні зміни, яка постійно змінює напрями розвитку та трансформації, характеризується низькою загальною ефективністю функціонування. Серед несприятливих передумов розвитку соціальної сфери слід відзначити зменшення ВВП на душу населення; наявність істотної соціальної диференціації суспільства у просторово–територіальному аспекті; великий рівень тінізації ринку праці, зайнятості, доходів і витрат населення; високий рівень корупції та низький рівень ефективності право використання у соціальні сфері та сфері державних послуг; нераціональність структури доходів і витрат населення, низький рівень державного фінансування підтримки і розвитку соціальної сфери; зменшення очікуваної тривалості життя, зменшення чисельності населення, звуження освітнього потенціалу; погіршення стану розвитку та якості функціонування об'єктів соціальної та житлово–комунальної

інфраструктури; погіршення екологічної ситуації; ускладнення ситуації з глобальними захворюваннями тощо [33].

Успішне втілення соціального захисту та соціального забезпечення залежить від рівня соціально-економічного розвитку країни, можливостей фінансування соціальних програм та проектів, а також від соціальної свідомості та відповідальності учасників економічних процесів. Важливо відзначити, що фінансування соціальних заходів є ключовим елементом витрат бюджету будь-якої країни, оскільки будь-які зміни спрямовані на створення соціально орієнтованої економічної системи.

Україна доєдналась до тих країн, для яких діяльність держави у сфері соціального захисту та соціального забезпечення своїх громадян через фінансування соціальної сфери має надзвичайно важливе значення. Це обумовлено як різким падінням доходів переважної більшості населення під час кризових явищ в економіці, так і традиційно орієнтацією громадян на одержання соціальних послуг саме від держави [13].

Варто наголосити, що поняття «фінансове забезпечення» розглядають як складова фінансового механізму, який направлений на формування та використання фінансових ресурсів в процесі діяльності різноманітних суб’єктів фінансових відносин. Його реалізація відбувається через «відповідні системи фінансування, яке може здійснюватися через самофінансування, кредитування та зовнішнє фінансування».

Щодо фінансування соціального захисту та забезпечення населення, можемо описати його як систему грошових відносин, спрямованих на розподіл, під час якої через оподаткування та спеціальні внески формуються централізовані та децентралізовані фонди фінансових ресурсів. Ці ресурси в подальшому використовуються для фінансування соціальних виплат і допомог. Відтак, процес фінансового забезпечення умовно можна поділити на два етапи (див. рис. 2.1):

1) формування фондів фінансування соціальних програм і проектів у контексті забезпечення соціального захисту населення;

Рис. 2.1. Процес фінансового забезпечення соціального захисту та соціального забезпечення [31]

2) використання фінансових ресурсів на соціальний захист та соціальне забезпечення [14].

Так, основним джерелом фінансування соціального захисту та соціального забезпечення є валовий внутрішній продукт (ВВП), в процесі розподілу та перерозподілу якого формуються первинні та вторинні доходи інституційних секторів економіки, частина яких через сплату податків та соціальних внесків (обов'язкових чи добровільних) спрямовується на формування централізованих та децентралізованих фондів фінансових ресурсів [16].

Державне фінансування соціального захисту здійснюється як через безпосередню виплату різного роду соціальних допомог (як у грошовій, так і в натуральній формах), так і фінансування різноманітних закладів соціального захисту населення, які безоплатно надають їм різноманітні послуги. Основними джерелами фінансових ресурсів при цьому є кошти державного та місцевих

бюджетів, а також власні кошти закладів соціального захисту, які вони можуть отримувати через надання певних платних послуг або від різноманітних спонсорів [17].

Таким чином, в Україні розроблено та широко використовуються різні джерела фінансування соціального захисту та соціального забезпечення населення, які систематизовано у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Джерела фінансування соціального захисту та соціального забезпечення [50].

Соціальні внески	Кошти Державного та місцевих бюджетів	Перерахування з інших схем	Інші надходження
відрахування із заробітку на соціальне та пенсійне страхування, які сплачують роботодавці та наймані працівники	податкові надходження (у т. ч. податок з доходів фізичних осіб, на прибуток підприємств, на додану вартість, місцеві податки та збори) та інші доходи (доходи від власності, адміністративні збори та платежі тощо)	некомпенсовані платежі, які включають переміщення соціальних внесків між Державним бюджетом та соціальними цільовими фондами	різноманітні поточні надходження до схем соціального захисту (від благодійних організацій, урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій)

Для них характерними є:

1) соціальна спрямованість, адже за допомогою коштів, які виділяються, гарантується надання певних соціальних виплат та послуг громадянам України;

2) цільовий характер;

3) плановість, оскільки за формою джерела фінансування є фінансовими планами спеціальних органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, цільових позабюджетних фондів, підприємств, установ, організацій тощо, які мають особливий склад і структуру доходів та видатків,

характеризуються певним порядком складання, затвердження і виконання;

4) правове регулювання формування і використання коштів, що здійснюється на основі і підставі чинного законодавства і передбачає правовий механізм реалізації [18].

Варто вказати, що фінансове забезпечення соціальної сфери, зокрема системи соціального захисту населення є багатоканальним та включає кошти державного і місцевих бюджетів, державних й недержавних соціальних фондів, суб'єктів господарювання та доброчинних фондів (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Інституційно функціональна система фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні [31].

Ознайомившись із структурою фінансового забезпечення соціальної сфери, доречно буде провести аналіз обсягів та динаміки фінансових ресурсів, котрі призначені для її фінансування. Наявну в Україні ситуацію з державним фінансуванням соціальної сфери наочно показано в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Напрями бюджетного фінансування соціальної сфери протягом 2016–2022 рр., млрд. грн.

Напрямок	Роки						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Комунальне господарство	18	27	30	37	31	34	41
Медицина	75	102	116	131	162	201	215
Культура та спорт	17	24	29	33	33	46	34
Освіта	129	178	210	254	265	324	291
Пенсії	148	140	158	191	212	212	244
Соціальний захист	111	146	151	144	135	136	211

Складено автором на основі джерела [6]

Відповідно до табл. 2.2, бачимо, що найголовніший акцент з соціальної сфери падає на освіту, але й чималий внесок йде на соціальний захист населення України. З 2016 по 2018 рік зберігалась позитивна тенденція приросту частки видатків бюджету на соціальний захист. Далі дані пішли на спад. Це підтверджує той факт, що в Україні створення ефективної системи фінансового забезпечення соціального захисту населення є домінуючим завданням на сучасному етапі та потребує її подальшого розвитку. Проте у 2022 році бюджетне фінансування на соціальний захист населення зросло на 55%, порівнюючи з попереднім роком. Це пов’язано з початком воєнного стану в Україні та збільшенням соціальних виплат для окремих груп населення, зокрема ВПО.

Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні ускладнюється тим, що держава спрямовує значну частину фінансових ресурсів на підтримку груп населення, які не є в об'єктивній потребі такої допомоги. Це має негативний вплив на рівень життя найбільш вразливих соціальних груп населення.

Незважаючи на значні розміри соціальних видатків, багато соціальних програм та допомог в Україні фінансується вкрай незадовільно (до прикладу,

дитячі виплати). Багато соціальних пільг запроваджуються без визначення конкретних джерел фінансування, що призводить до розпорошення державних фінансових ресурсів та вкрай низької ефективності їх використання. А це в свою чергу прямо впливає на розмір основних державних соціальних стандартів, такі як прожитковий мінімум, мінімальна пенсія, мінімальна заробітна плата та мінімальний споживчий кошик. Динаміку цих показників наведено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Динаміка основних показників соціального захисту, грн.

Показники	Роки						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Мінімальна пенсія	1074	1296	1409	1564	1638	1854	2093
Мінімальна заробітна плата	1438	3200	3723	4173	4723	6000	6700
Прожитковий мінімум	1376	1604	1745	1921	2027	2270	2684
Мінімальний споживчий кошик	1169	1446	1745	2027	2189	2393	2600

Складено автором на основі [34]

Аналіз даних табл. 2.3 показав, що розмір мінімальної пенсії в Україні в рази менший за величину вартості мінімального споживчого кошика, який покладено в основу визначення рівня прожиткового мінімуму та, власне, й самого рівня прожиткового мінімуму. Такий дисбаланс свідчить про надзвичайно низький рівень соціального захисту населення країни.

Ми спостерігаємо нестабільність економічної ситуації у світі, яка триває останні роки. Тому сьогодні найгострішими проблемами соціального страхування є низький рівень охоплення бідного населення соціальною

підтримкою і низька адресність при наданні соціальної підтримки тощо. В умовах ринкових відносин держава не може здійснювати соціальне забезпечення усіх категорій населення, а тому роль цієї організаційно–правової форми обмежена фінансовими можливостями держави. Проте її існування є прямим наслідком проголошення Конституцією України соціальною державою, для якої соціальне забезпечення осіб, котрі не одержують виплат за рахунок соціальних страхових фондів, є прямим обов'язком [38].

Можна також розглянути фінансове забезпечення соціального захисту з точки зору досягнення його мети. Серед основних цілей системи соціального захисту населення можна виокремити зменшення рівня бідності, підвищення доходів населення, зменшення соціальних нерівностей та збільшення тривалості життя.

У 2006-2007 роках рівень бідності в Україні, за оцінкою Світового банку, найвищим– 26,6% та 26,4% відповідно. У 2008 році рівень бідності оцінювався у 19,3%. Далі кількість населення України, що живе за межею бідності, знижувалась: 2010 рік – 15,2%, 2011 рік – 12,4%, 2012 рік – 11%, 2013 рік – 8,4%. У 2014-2016 роках рівень бідності в країні знову почав зростати, в 2016-му він досяг 15,4%. У 2017 році 10,8% населення України проживало за межею бідності, у 2018 році – 9,4%, у 2019-2020 роках – 7,1%. У 2021 році, до початку повномасштабної війни, в Україні був найкращий показник за рівнем бідності – лише 5,5%. За минулий рік, за оцінкою Світового банку, він зріс до 24,1% [1].

Узагальнюючи, стан фінансового забезпечення соціального захисту в Україні не відповідає поточному соціально-економічному та демографічному контексту, що має негативний вплив на рівень фінансування та його ефективність. Подальше удосконалення системи соціального захисту в Україні може стати можливим лише через глибоку структурну перебудову, включаючи скорочення соціальних допомог та пільг, підвищення цілеспрямованості, зменшення обсягу природних трансфертів і перегляд основних умов та принципів фінансування (розширення частки приватних коштів; підвищення монетизації та адресності соціальних допомог тощо).

2.2. Оцінка доходів та видатків у системі соціального захисту населення України

В Конституції України термін соціальний захист несе в собі право на забезпечення громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. (стаття 46 Конституції України) [24].

Вихідним елементом в аналізі бюджетного фінансування соціального захисту населення є видатки бюджету. Фінансування системи соціального захисту в Україні розподіляється між державним бюджетом та місцевими бюджетами. Розглянемо співвідношення між бюджетами в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Розподіл видатків між бюджетами соціального захисту та соціального забезпечення у 2017–2022 рр., млн. грн.

Рік	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Державний бюджет	144478,9	163865,6	218628,6	322720,5	339278,9	425987,0
Місцевий бюджет	141282,8	145498,0	103158,1	23999,0	28067,7	29199,1
Всього	285761,7	309363,6	321786,7	346719,5	367346,6	455186,2

Складено автором на основі даних [12].

Відповідно до даних таблиці бачимо, що починаючи з 2020 року значно знизилась частка видатків, які йдуть з місцевого бюджету. Це свідчить про суттєвий дефіцит місцевих бюджетів для виконання функцій соціального захисту та соціального забезпечення.

Для зручності покажемо у відсотковому співвідношенні розподіл видатків між державним та місцевим бюджетами (рис.2.3).

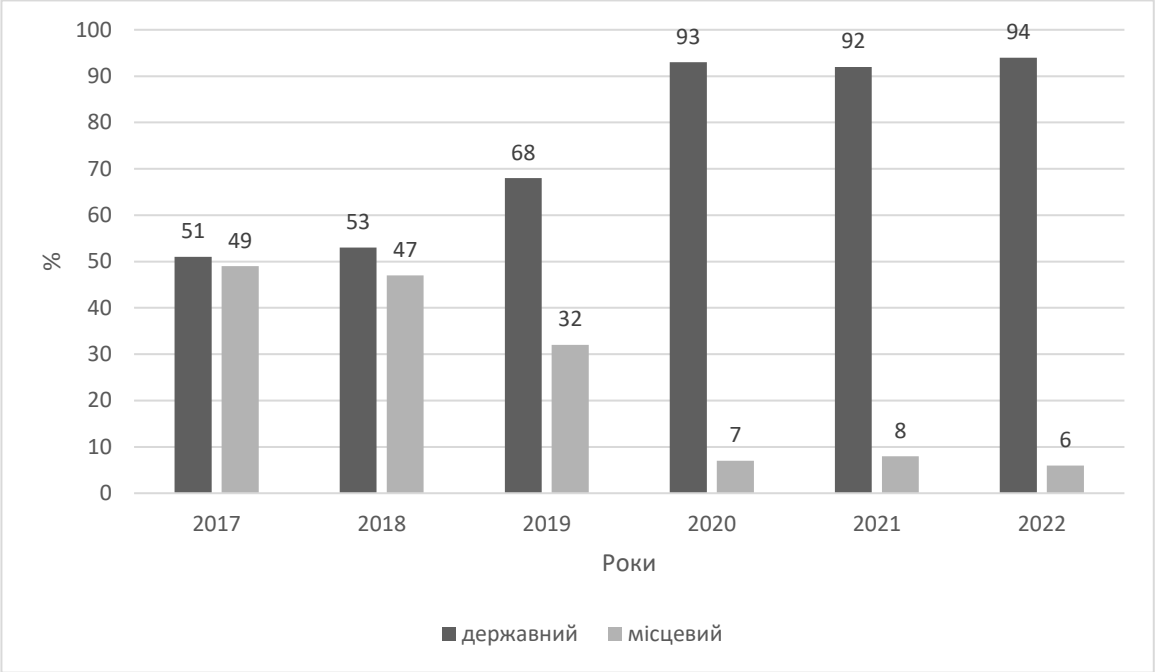

Рис.2.3. Розподіл видатків між державним та місцевим бюджетами, % [складено автором на основі 12]

Таким чином, бюджети різних рівнів по–різному несуть тягар фінансування соціальної сфери. Витрати на соціальний захист в основному (близько 60%) фінансувались з державного бюджету. За рахунок коштів місцевих бюджетів здійснювався менший % від загального обсягу витрат. Але з 2020 року бачимо, що близько 90% видатків на фінансування соціального захисту населення лягло на державний бюджет, що свідчить про неспроможність місцевих бюджетів забезпечувати соціальний захист населення.

Пандемія COVID-19, що почалась в Україні у весні 2020 року, стала справжнім випробуванням для української економіки та спричинила зміни в системі соціального забезпечення населення. Найбільший удар був спрямований на фінансування охорони здоров’я з бюджету, а також відбулися корекції у фінансуванні соціального захисту населення.

Заради збереження добробуту населення в період пандемії, було

запроваджено такі оновлення в галузі соціального захисту населення:

– спрощення умов участі у програмі житлових субсидій. Зокрема, частині громадян, яким призначено житлові субсидії, було автоматично продовжено їх нарахування на період дії карантинних обмежень. Реципієнти виплат додатково отримали компенсації на оплату комунальних послуг (у середньому по 300 грн);

– лібералізація умов отримання виплат у зв'язку з безробіттям, підвищення рівня соціального захисту безробітних. Зокрема, було спрощено умови подання заяв та інших документів на отримання допомоги з безробіття (в т. ч. передбачено можливість її подання онлайн) та підвищено на період дії карантину мінімальний розмір виплати з 650 грн до 1000 грн;

– посилення соціального захисту сімей з дітьми. Зокрема, на період дії карантинних обмежень було введено новий вид щомісячної соціальної допомоги на дітей для безробітних осіб та ФОП I–II групи, які постраждали від карантину. Розміри цієї допомоги становили від 1800 до 3000. грн на дитину залежно від її віку;

– додатковий соціальний захист пенсіонерів. Зокрема, для пенсіонерів з розміром пенсії нижче 5000 грн, реципієнтів державної соціальної допомоги у зв'язку з інвалідністю та соціальних пенсій (переважна більшість контингенту) було виплачено одноразову допомогу у розмірі 1000 грн. Пенсіонерам віком понад 80 років та пенсією до 9200. грн було встановлено надбавку до пенсії на рівні 500 грн. Крім цього, було проведено індексацію пенсій на 11%, а для пенсіонерів з тривалим страховим стажем мінімальний розмір пенсії визначено на рівні 2100 грн [30].

У рамках фінансування соціального захисту населення було започатковано кілька нових бюджетних програм, на виконання яких у 2020 р. виділено з бюджетів усіх рівнів 4,9 млрд грн, а в 2021 р. – всього 3,0 млрд грн. У процесі планування показників бюджету на 2020 р. відповідні видатки у сфері соціального захисту на подолання наслідків епідемії були визначені обсягом майже 9,9 млрд грн [12].

Таким чином, хоча Україна у 2020–2021 рр. була серед світових лідерів за

темпами поширення захворювання та його негативними наслідками, це не суттєво вплинуло на показники видатків бюджету на соціальний захист населення.

Нині законами та підзаконними актами України визначено понад 100 видів пільг та соціальних допомог, якими користуються понад15 млн. громадян. Усі види допомог (крім пенсій та пільг), які визначені законодавством України, фінансуються органами місцевого самоврядування за рахунок субвенцій з державного бюджету.

В сучасних умовах найвищу питому вагу в бюджетних видатках займають видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення. Розглянемо структуру бюджетних видатків соціального захисту в бюджеті України в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Структура бюджетних видатків соціального захисту в бюджеті України в 2018-2022 рр., млн.грн.

Найменування	Роки				
	2018	2019	2020	2021	2022
Соціальний захист та соціальне забезпечення(загальне)	309363,6	321786,6	346719,5	367346,6	455186,1
Соціальний захист на випадок непрацездатності	16108,5	18709,4	4045,5	7371,5	4334,7
Соціальний захист пенсіонерів	157940,6	191227,1	212328,6	211948,3	244037,0
Соціальний захист ветеранів війни та праці	10234,4	9875,7	2242,5	2330,8	2045,5
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	41884,8	44091,5	2177,2	2901,6	2161,4
Соціальний захист безробітних	150,9	185,9	6739,2	1887,1	68,4
Допомога у вирішенні житлового питання	69232,9	41893,6	39406,3	51374,3	35125,0
Соціальний захист інших категорій населення	9247,5	10194,7	73498,2	81845,6	156218,8
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту	31,5	30,5	27,9	52,7	27,7
Інша діяльність у сфері соціального захисту	4532,1	5577,8	6253,6	7634,3	11167,3

Складено автором на основі джерела [12].

З даних табл. 2.5 чітко бачимо різке підвищення в 2020 році видатків на соціальний захист безробітніх. Порівняно з 2019 р., сума зросла у 36 разів. Це пов’язано безпосередньо з вищезгаданою пандемією Коронавірусу.

Суттєвіші зміни в показниках відбулись у 2022 році. До змін призвело втручання РФ на територію України. Майже вдвічі збільшилась сума виплат на соціальний захист інших категорій населення, до яких належать внутрішньо переміщені особи, які з’явились безпосередньо після втручання РФ.

Відобразимо структуру бюджетних видатків за 2022 рік у діаграмі на рис.2.4.

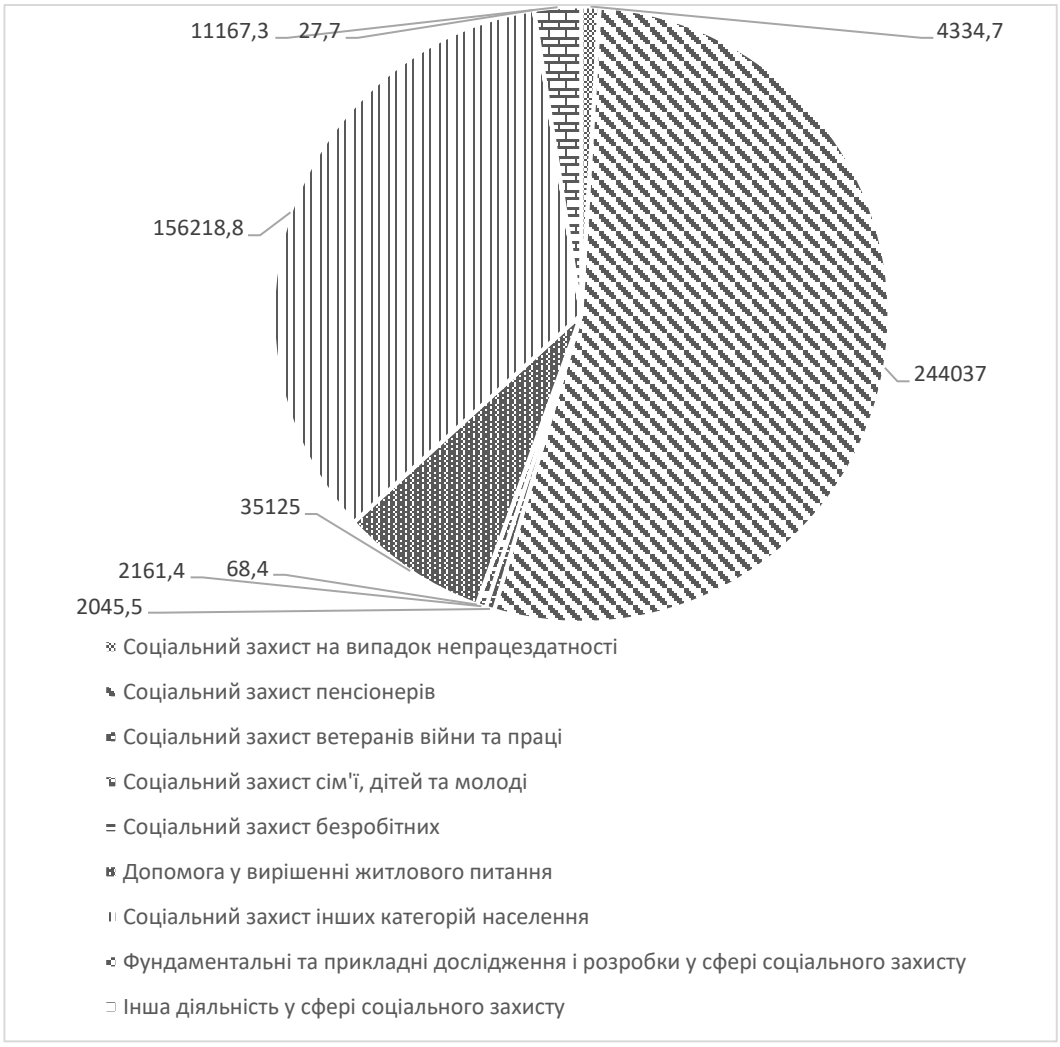

Рис. 2.4. Структура бюджетних видатків соціального захисту за 2022 рік, млн.грн. Складено автором на основі [12]

На рис. 2.4. чітко бачимо, що найбільшу частку в структурі відсоткових видатків бюджету на соціальний захист становлять пенсії у розмірі 57,7% від

загального бюджету. Тобто розуміємо, що пенсійне забезпечення населення є основою соціальних виплат.

Візьмемо 2021 рік для порівняння планових та фактичних показників забезпечення різних груп населення соціальною допомогою на основі зведеного бюджету (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Показники забезпечення різних груп населення соціальною допомогою на основі зведеного бюджету у 2021 р., млн. грн.

Група	Річний план	Виконано	%
Непрацездатні	4454,8	4045,5	90,8
Пенсіонери	212712,8	212328,6	99,8
Ветерани війни та праці	2314,7	2242,5	96,9
Сім'ї, діти, молодь	2461,6	2177,2	88,4
Безробітні	7097,8	6739,2	94,9
Інші категорії	80266,7	73498,2	91,6

Складено автором на основі [12].

З табл. 2.6 бачимо, що всі версти населення забезпечуються запланованими виплатами і відсоток виконання плану дуже високий.

Проте, на жаль, досі в Україні в рамках програм соціального захисту населення призначають такі соціальні виплати, які абсолютно не відповідають показнику прожиткового мінімуму. До прикладу:

– цільова грошова допомога непрацездатним громадянам з мінімальними доходами. Середній розмір виплати – 43,5 грн/місяць, або 2,4% від прожиткового мінімуму (прогнозовані видатки на надання – 166,8 млн грн. на рік);

– компенсація непрацюючим особам, які надають соціальні послуги. Середній розмір компенсації – 292,1 грн/ місяць, або 16,5% прожиткового мінімуму (орієнтовні видатки на надання – 158,1 млн грн на рік);

– щомісячна допомога при народженні дитини. Середній розмір виплати –

887,6 грн/місяць, або 46,2% від рівня прожиткового мінімуму для відповідної вікової категорії дітей;

– допомога на дітей одиноким особам. Середній розмір виплати – 1461,5 грн/місяць, або 76,0% від рівня прожиткового мінімуму для відповідної вікової категорії дітей;

– щомісячна допомога при усиновленні дитини. Середній розмір виплати – 973,1 грн/місяць, або 50,7% від рівня прожиткового мінімуму для відповідної вікової категорії дітей [43].

Отже, бюджетні видатки на надання соціального захисту населенню в Україні розпорошуються на великий перелік нерідко дріб'язкових соціальних виплат, які неспроможні реально виконати своє призначення – знизити відчуття бідності та підтримати громадян у складних життєвих обставинах. За аналітичними оцінками, в Україні зберігається високий рівень майнової нерівності, розрив між рівнем доходів найбідніших і найбагатших прошарків вітчизняного суспільства сягає десятків разів [37].

2.3. Особливості фінансового забезпечення соціального захисту населення під час війни в Україні

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну, яке відбулось 24 лютого 2022 року, стало викликом для всіх сфер життя. Не винятком стала і соціальна, яка опікується вразливими, малозахищеними та незахищеними категоріями населення.

У часи війни програма соціального захисту повинна враховувати не лише ризики, що існують у повсякденному житті, але й першочергово особливості відсутності безпеки під час збройних конфліктів. Внаслідок війни виникає ряд демографічних наслідків, таких як зростання кількості домогосподарств, які очолюють жінки, та дітей-сиріт, а також втрата працездатності серед чоловіків.

Відповідно до зобов'язань, випливаючих з Конвенцій ООН та

Європейської соціальної хартії, бюджетні кошти виділяються для компенсації втрат доходу та надання іншої допомоги особам і сім'ям, які постраждали від війни. Ці ресурси мають бути спрямовані на найбідніші та найбільш вразливі групи населення. Розмір різних пільг повинен бути належним, і ці пільги не повинні бути занадто обмеженими за строком.

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) отримують фінансову допомогу на проживання щомісяця від дати звернення до першого місяця після закінчення дії воєнного стану в Україні.

Гроші виплачуються на кожну внутрішньо переміщену особу, дані про яку включені до Єдиної бази даних про ВПО. Розміри фінансової допомоги такі:

діти та особи з інвалідністю – 3000 гривень на місяць;

доросла особа – 2000 гривень на місяць.

Компенсація власникам житла, які розміщують в ньому ВПО

Компенсацію можуть отримати власники жилих приміщень приватного житлового фонду за розміщення в квартирах чи будинках внутрішньо переміщених осіб на час дії воєнного стану. Єдиною умовою для отримання коштів є те, що ВПО, які живуть в жилому приміщенні, не отримують щомісячної адресної допомоги від Уряду.

Гроші виплачуються з державного бюджету, місцевих бюджетів та інших не заборонених законодавством джерел.

Розмір компенсації – 443 гривні за кожну ВПО [32].

З метою соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення Урядом України спільно з міжнародними партнерами було розроблено програму допомогу для незахищених родин з дітьми, які постраждали через війну в Україні та потребують фінансової підтримки. Співпрацю у рамках нової програми закріплено у Постанові КМУ № 405 від 5 квітня 2022 року «Про реалізацію спільного з Міжнародним надзвичайним фондом допомоги дітям при Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) проекту щодо додаткових заходів соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення»[40]. Ця допомога надається незалежно від статусу ВПО, регіону проживання родини, незалежно від інших

допомог, у тому числі допомоги на проживання ВПО. Допомога від ЮНІСЕФ надається одноразово у розмірі 2200 грн на кожного члена родини на місяць, але не більше як на 5 осіб тривалістю 3 місяця.

Також допомогу у розмірі 2500 грн надавала Місія Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні та Товариство Червоного Хреста України [47]. Виплати відбувалися незалежно від того, чи потерпілі виїхали з регіонів, які постраждали найбільше після втручання РФ чи залишилася там. Мова йде про такі області: Донецька, Луганська, Запорізька, Житомирська, Київська, Миколаївська, Сумська, Харківська, Херсонська та Чернігівська.

Отже, міжнародні організації та структури ООН надають фінансову допомогу тим, хто постраждав від війни в Україні. Вперше ці організації тісно співпрацюють з урядовими структурами, встановлюючи таку співпрацю через укладання спеціальних меморандумів та навіть, у деяких випадках, за допомогою прийняття постанов Кабінету Міністрів України. Уряд надає необхідну інформацію та перевіряє дані, які надає особа під час звернення за фінансовою допомогою.

Через постійні ракетні обстріли та затоплення внаслідок підриву Каховської ГЕС збільшилася кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які потребують допомоги від держави. За даними Мінсоцполітики, кількість зареєстрованих ВПО за період воєнного стану з 24 лютого 2022 року збільшилась на 3,4 млн осіб і становить 4,89 млн (за І півріччя 2023 року кількість ВПО виросла на 30,6 тис. осіб). Із них 56% отримували допомогу на проживання за період січень–червень 2023 року (2000 грн – на дорослу людину, 3000 грн – на дітей та осіб з інвалідністю). Сукупні видатки на виплату допомоги на проживання ВПО за цей період склали 37,4 млрд грн (річний план цих видатків – 57,6 млрд грн). Фактична сума видатків уже досягла 65% від річного плану, що вказує на значний темп витрат на цю програму [45].

За оперативною інформацією Казначейства [48], за січень–вересень 2023 р до державного бюджету України надійшло 2013,5 млрд грн (у т.ч. до загального фонду – 1274,9 млрд грн). Касові видатки становили 2821,8 млрд грн (у т. ч.

загального фонду – 2117,9 млрд грн, або 93,0 % від розпису звітного періоду). Для порівняння: у січні – вересні 2022 р. доходи бюджету становили 1251,8 млрд грн, а видатки – 1746,9 млрд грн.

Пріоритетним напрямом видатків є сфера безпеки і оборони, що видно з рис. 2.5. Частка видатків на оборону в загальному обсязі видатків становила 53,5 %; на громадський порядок, безпеку та судову владу сягнула майже 13%.

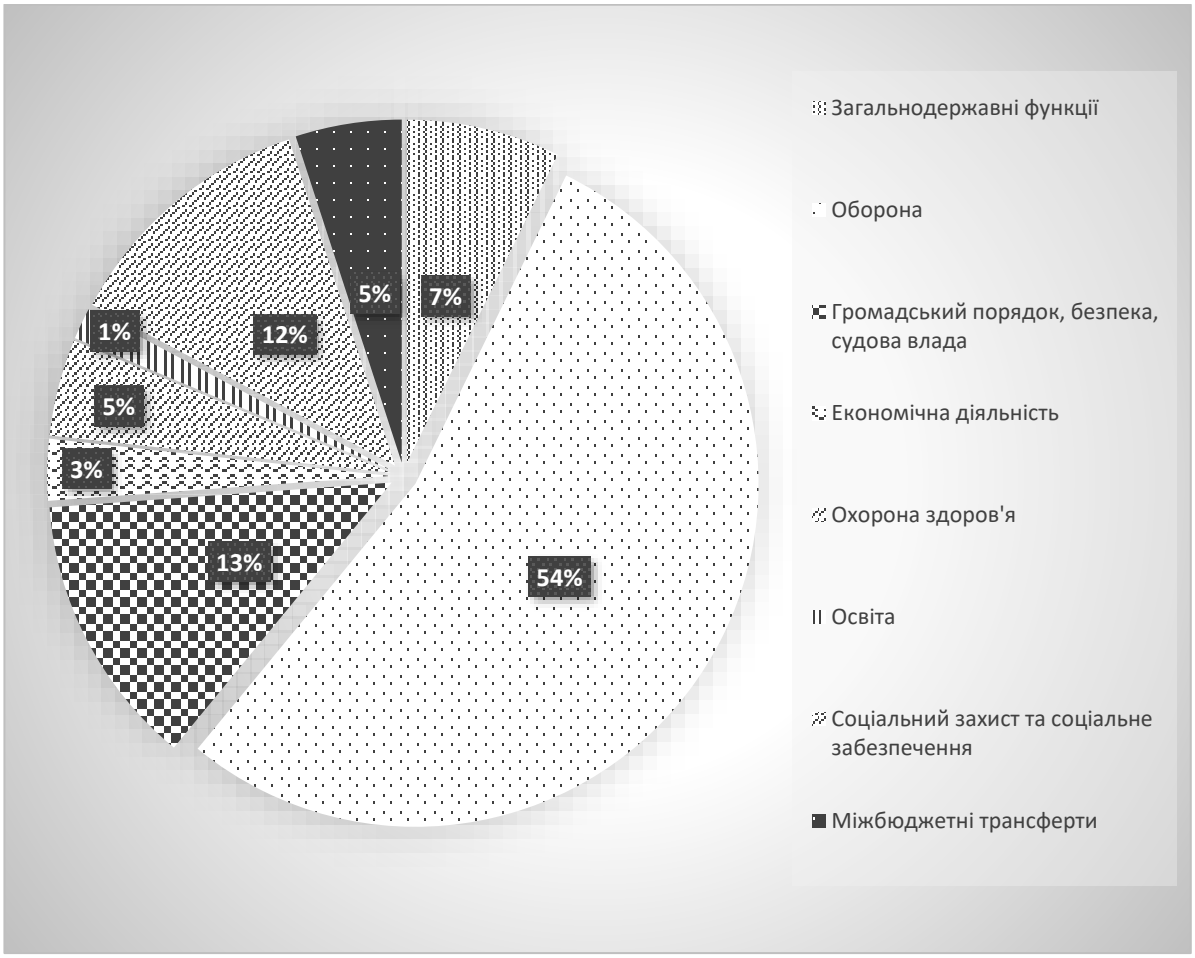

Рис. 2.5. Видатки державного бюджету України за функціональною класифікацією видатків, станом на 1 жовтня 2023 року, % [34].

Інший пріоритетний напрям – видатки на забезпечення соціальної підтримки населення. У січні – вересні 2023 р. з державного бюджету на соц.виплати спрямовано 335,8 млрд грн. З них:

- 203,9 млрд грн– на фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами, та дефіциту коштів Пенсійного фонду;

- 77,3 млрд грн– на соціальний захист громадян, які потрапили у складні життєві обставини;
- 34,4 млрд грн– на підтримку малозабезпечених сімей та надання пільг і житлових субсидій громадянам;
- 18,2 млрд грн– на соціальний захист дітей та сім'ї;
- 1,9 млрд грн– на соціальний захист осіб з інвалідністю;
- 0,1 млрд грн– на оздоровлення і відпочинок дітей, які потребують особливої уваги [35].

Покажемо дані виплати у графічній формі (рис. 2.6).

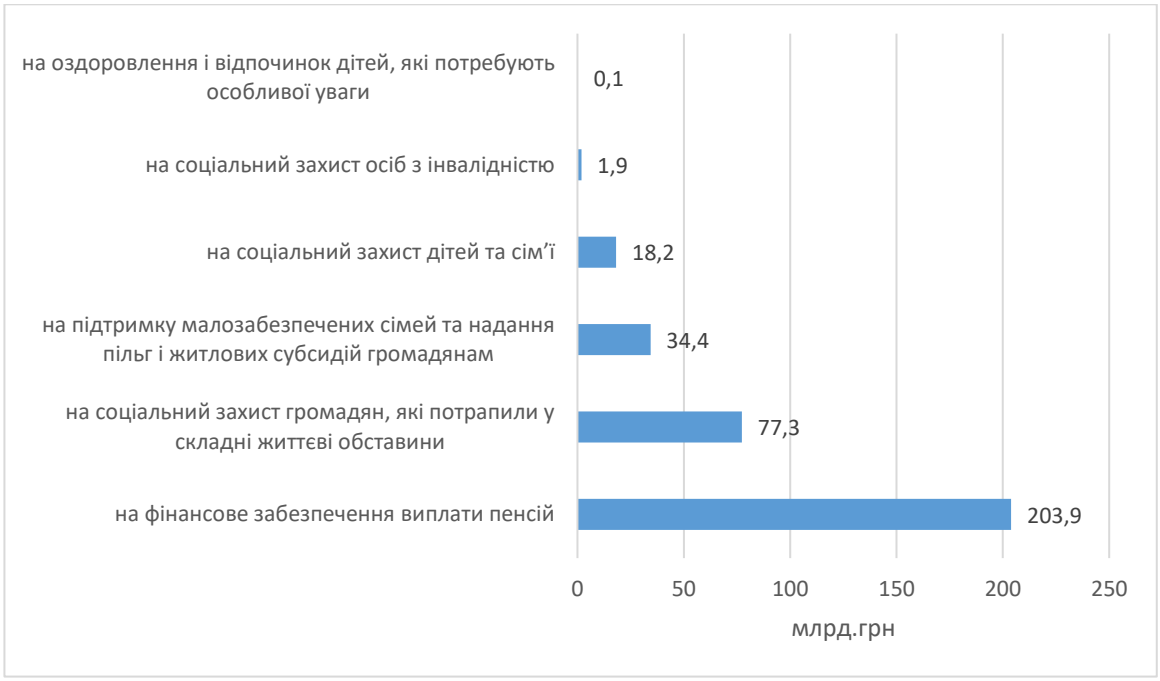

Рис 2.6. Виплати на забезпечення соціальної підтримки населення у січні-вересні 2023 р. з державного бюджету, млрд.грн. [35].

20.03.2023 року ухвалено закон, який запроваджує одноразові грошові виплати окремим категоріям працівників, які стали жертвами війни після 24.02.2023 року, зокрема працівникам об'єктів критичної інфраструктури, державним службовцям та посадовим особам місцевого самоврядування. Розмір цих виплат залежить від ступеня отриманої шкоди для життя та здоров'я: особам з інвалідністю I групи – 800 тис. грн; II групи – 500 тис. грн; III групи – 200 тис. грн; а у разі загибелі (смерті) родина отримає 1 млн грн. Завдяки даним виплатам

є змога надати додаткову фінансову підтримку тим, хто виконуючи свій професійний обов'язок, постраждав унаслідок військової агресії РФ [15].

Отже, основними завданнями влади України під час воєнного стану є перетворення системи соціального захисту для осіб, що опинилися в складних ситуаціях, включаючи ветеранів, ВПО, осіб з інвалідністю та тих, хто втратив житло через російське втручання. Більшість цих програм також фінансується за допомогою міжнародних фінансових коштів. Під час війни фінансування першочергових соціальних та гуманітарних видатків забезпечується за рахунок грантів від США, країн ЄС та інших союзників України.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Повномасштабне військове вторгнення РФ в Україну в 2022 році взагалі зупинило фінансування соціального забезпечення з державного бюджету, усі бюджетні кошти спрямовуються на потреби оборони. Однак наявна ситуація не зупинила фінансування соціального забезпечення, яке здійснюється переважно за рахунок коштів міжнародної поворотної та безповоротної фінансової допомоги.

В цих екстремальних умовах збережені усі позитивні тенденції та методи роботи соціальних служб, система оперативно зреагувала на нові виклики, швидко розробляються і впроваджуються нові механізми для людей що втратили житло внаслідок збройної агресії, для ВПО.

Крім того, активізувалась діяльність в сфері соціальної допомоги та фінансування цієї допомоги з боку бізнесу, громадських організацій, волонтерів, окремих громадян. Позитивні та неординарні процеси в сфері фінансування соціальної допомоги, що відбуваються в Україні в 2022 році ще потребують проведення ґрунтовних досліджень після перемоги України у цій війні.

Є надія, що позитивні та неординарні рішення в сфері фінансового забезпечення соціальної допомоги населенню будуть збережені та розвинені в процесі повоєнної відбудови країни.

Система фінансового забезпечення соціальної допомоги населенню в Україні задовольняє мінімальні потреби суспільства, однак ефективність цієї системи далека від потенційних можливостей. Дана проблема має свій прояв як в науковому так і в практичному аспектах [19].

В науковому сенсі в даній сфері належно не опрацьовані такі питання:

- місце соціальної допомоги в загальній системі соціального захисту та соціального забезпечення;
- за визначенням більшості дослідників управління процесом фінансового

забезпечення соціальної допомоги населенню неефективне, тобто немає чіткої системи планування, використання коштів, моніторингу та контролю;

- немає належного впливу держави на розвиток недержавних джерел та ініціатив в сфері фінансового забезпечення соціальної допомоги населенню.

Не мають наукового обґрунтування процеси в сфері фінансового забезпечення соціальної допомоги населенню умовах воєнного стану, хоча, з іншого боку, для цього потрібен певний час для аналітичного опрацювання фактичної інформації [8].

Закони та Конституція України спрямовані на захист прав людини та громадянина. Конкретні програми соціального захисту, що визначаються, спрямовані на досягнення належного рівня життя в країні. Реалізація цих положень та їх подальше вдосконалення залежать від фінансування, яке може бути забезпечене тільки внаслідок належного рівня економічного розвитку.

Проте поки ця економічна проблема не буде вирішена, актуальним стає пошук нових моделей соціального забезпечення – ефективних і водночас не потребуючих особливих матеріальних витрат [2].

Принциповий момент соціальної політики – це те, що система соціального захисту має складатися із двох частин – активної та пасивної.

Пасивна соціально–захисна діяльність здійснюється:

- стосовно соціального захисту громадян, нездатних або частково нездатних до трудової діяльності, шляхом виплати пенсій, соціальних допомог;
- фінансування гарантованої безоплатної медичної допомоги;
- забезпечення права соціально незахищених осіб на соціальне житло;
- забезпечення безоплатної освіти в державних і комунальних закладах освіти.

Активна складова – створити уми, щоб люди перш за все мали можливість заробляти на життя. Через таку активну складову реалізуються принципи самозабезпечення та самозахисту громадян.

Як показує досвід розвинених соціальних держав світу, а також постсоціалістичних держав, що порівняно успішно долають етап своєї соціальної

трансформації, поєднання пасивних та активних заходів є передумовою ефективності соціального захисту.

Наприклад, у Чехії розмір соціальної допомоги, яка надається малозабезпеченим громадянам, залежить не тільки від майнового стану заявника, але й від ступеня його активності, спрямованої на вихід з кризової ситуації. У Польщі в багатьох місцевих центрах із надання соціальної допомоги обов'язковою умовою її надання є виконання одержувачем певної соціальної роботи [49, с. 16].

Держава активно дбає про підвищення рівня зайнятості економічно активної частини населення. Її активна політика на ринку праці повинна відповідати раціональним потребам суспільства та розв'язувати завдання, пов'язані з трудовою зайнятістю громадян, підвищенням їх рухливості та конкурентоздатності.

Не менш важливим напрямком соціальної політики є забезпечення швидкого зростання вартості робочої сили. Ця робота тісно переплітається з модернізацією виробництва, відродженням стимулюючої функції заробітної плати, її впливом на розвиток науково–технічного прогресу.

Головне при цьому:

- недопущення зростання заборгованості із заробітної плати та соціальних виплат; підвищення мінімальної заробітної плати та вдосконалення системи оплати праці;
- запобігання зростанню безробіття;
- зниження рівня бідності.

Ключовим чинником у покращенні ефективності системи соціального захисту в Україні є перехід від централізації до децентралізації. Це означає, що держава, яка виступає як основний учасник соціального захисту, має розробляти загальнонаціональну стратегію, принципи та стратегічні напрямки, а також координувати цю сферу для оптимального вирішення загальнодержавних завдань, ураховуючи особливості розвитку різних регіонів [26].

Тобто зростають і набувають значення розподільні відносини, що

ґрунтуються на самозабезпеченні особистого захисту кожної людини шляхом формування різноманітних фондів фінансових ресурсів.

У стратегії соціально–економічного розвитку України чітко прописано європейський вибір держави, який передбачає створення умов для одержання приєднання до Європейського Союзу шляхом широкого впровадження загальноєвропейських норм та стандартів законодавства та системи державного устрою. адміністрація.

Головною проблемою у системі соціального захисту є низька ефективність національної системи соціальних виплат. Українське законодавство передбачає надання пільг за категоріями, тобто громадяни отримують їх на підставі своєї належності до конкретної категорії громадян. При цьому не враховуються доходи та матеріальний добробут одержувача та його сім'ї, оскільки цим категоріям пільги призначаються без урахування їх рівня доходів, засобів існування та розміру допомоги. Це залежить від категорії одержувача.

Таким чином, згідно з поточними критеріями доходів, частка одержувачів соціальної допомоги серед небідних перевищує кількість одержувачів серед бідних. 2/3 загальної суми допомоги та допомоги дістається сім'ям, середній дохід яких перевищує прожитковий мінімум.

Головна мета реформи системи соціальної допомоги полягає в підвищенні точності та направленості надання допомоги: розширення обсягів допомоги для найбідніших, збільшення охоплення малозабезпечених осіб та зменшення доступу до допомоги серед заможнішого населення.

При цьому ключові принципи реформування вбачаються такими:

1. Ширше запровадження оцінювання доходу при наданні державної підтримки з відходом від категоріального принципу надання підтримки, що нині домінує, до надання підтримки тим, хто її найбільше потребує.

2. Якомога повніше врахування різних видів доходу, у тому числі отриманих неформально чи у натуральній формі, при призначенні допомог, що надаються з урахуванням доходу.

3. Створення стимулів для працездатних незайнятих отримувачів

соціальної допомоги до повернення на ринок праці [27].

Підвищити рівень адресності надання державної підтримки можна шляхом вжиття комплексу заходів, які включають:

– зміну ролі окремих видів допомоги шляхом перерозподілу коштів програм із нижчим рівнем адресності на користь програм з вищим рівнем адресності. Наприклад, збільшити обсяги видатків на фінансування допомоги малозабезпеченим сім'ям можна за рахунок зменшення видатків на надання субсидій чи пільг.

– законодавче обмеження права заможніших осіб на допомогу. Такі обмеження можуть передбачати встановлення порогового рівня доходу, який дає право на отримання допомоги, наприклад, субсидій чи пільг.

– посилення боротьби з шахрайством при отриманні соціальної допомоги шляхом запровадження нових механізмів оцінювання доходу, відбору справ для обстежень і перевірок, нових підходів до оцінювання матеріально–побутових умов та нових способів збирання доказів для доведення факту шахрайства.

– запровадження додаткових вимог до одержувачів соціальної допомоги, особливо тих, які звертаються по допомогу через комісії, щоб гарантувати охоплення допомогою лише відповідних осіб. Наприклад, вимога брати участь у громадських чи соціально значущих роботах для незайнятих працездатних осіб може усунути з програми зайнятих заявників, які декларують себе безробітними.

– запровадження соціальних нормативів споживання послуг, на підставі яких надавалася б адресна цільова державна допомога населенню на оплату житлово–комунальних послуг.

Найбільші витрати бюджету, які створюють левову частку податкового тиску, це видатки на пенсійне забезпечення. На пенсії витрачається 24% розширеного бюджету (2020 рік), або 11,4% ВВП.

Безліч спроб оптимізувати апарат держави чи знаходити нові ресурси для зменшення податкових обтяжень може зазнати невдачі через нові вибори та появу популістських обіцянок. Ці намагання знизити податки та сприяти економічному зростанню можуть зупинитися під тиском привабливих обіцянок

про підвищення пенсій.

Солідарна пенсійна система де–факто банкрут. Фінансовий стан Пенсійного фонду України залишається стабільно важким. Близько 40% видатків Пенсійного фонду покриваються за рахунок трансферу з державного бюджету. Відверто кажучи, солідарного пенсійного забезпечення в країні вже давно немає. Те, що зараз виплачують більшості літніх громадян, навіть пенсією не можна назвати – уряд просто видає допомогу по бідності людям, що втратили працездатність за віком. Це найскладніша, найдорожча і найтриваліша реформа, про яку коли-небудь говорили в Україні [42].

Але саме в неї варто вкладати найбільші інвестиції, якщо ми бажаємо вийти на інший рівень розвитку. Ця реформа вирве з рук популістів основний інструмент руйнування країни, звільнить шлях до зниження податкового навантаження і нарешті позбавить фіскалів–державників супер–впливу, що є джерелом системних перекосів у відносинах «бізнес – держава».

Модель пенсійної системи повинна включати п’ять базових елементів:

1. Усвідомлення персональної відповідальності за своє пенсійне майбутнє (нема на кого перекласти цей тягар, держава не зможе забезпечити заможну старість).
2. Податкове навантаження на працю потрібно радикально знизити.
3. Вибір способу заощаджень має бути добровільним, без примусу.
4. Держава гарантує лише мінімальну виплату з втрати працездатності за віком.
5. Держава відповідальна за стабільні макроумови для збереження пенсійних накопичень та несе відповідальність за спонукання громадян змолоду турбуватись про власну старість.

Варіації реформи можуть бути різні. Проте окреслені елементи – це кістяк стійкої пенсійної системи майбутнього[42].

Програма житлових субсидій дає змогу підтримати сім’ї з низьким доходом, мінімізувати для малозабезпеченого населення тягар від підвищення цін на енергоносії та послуги, а надання субсидій у безготівковій формі гарантує

їх надходження до надавача послуг. Водночас програма потребує удосконалення з огляду на:

1. Низький рівень адресності надання житлових субсидій. Зокрема, за даними обстеження умов життя домогосподарств 2019, лише 23,6% отримувачів субсидій належать до найбідніших 20% населення, і лише 35,4% коштів субсидій надходять до найбідніших. Такі низькі показники адресності частково зумовлені тим, що більшість отримувачів субсидій – це домогосподарства пенсіонерів, 94% яких за розміром доходу належать до 3-10 децилів.

2. Складність адміністрування системи житлових субсидій. Вважаємо за доцільне знизити вартість адміністрування системи субсидій шляхом виключення перерахунків субсидії за зміни обсягу фактично спожитих послуг і зменшення документообігу між управліннями праці та соціального захисту населення й комунальними підприємствами.

3. Фактичне надання переваг в отриманні субсидії одноосібним домогосподарствам поряд із меншим охопленням субсидією інших уразливих груп населення (сім'ї з дітьми та, зокрема, багатодітні сім'ї). 46% отримувачів субсидій – одноосібні домогосподарства. Якщо охоплення субсидією одноосібних домогосподарств становить 8,7%, то сімей з дітьми – лише 2,7%, а багатодітних сімей – 3,7% (Обстеження умов життя домогосподарств–2019).

Така фактична перевага в отриманні субсидій одноосібним домогосподарствам пояснюється можливістю звертатися за субсидією на більшу площу житла, ніж встановлено нормативами через комісії. Інша причина полягає в однакових нормах споживання твердого палива як для одноосібних, так і для кілька–осібних домогосподарств.

4. Низьке охоплення субсидією домогосподарств за відсутності доступу до послуг, особливо в сільських районах.

Перевантаженість комісій зверненнями по субсидію на всю площу житла, що перевищує нормативну (у більшості таких випадків субсидія призначається, і рішення комісії є формальністю).

Проаналізувавши низку варіантів удосконалення системи субсидій з

точки зору їхнього впливу на кількість отримувачів субсидій, їх розподіл за категоріями, рівень адресності надання субсидій та видатки бюджету [22].

Нижче подано ті варіанти, які за підсумками дослідження заслуговують на увагу (за їх окремого застосування чи в поєднанні з іншими варіантами):

1. Встановлення верхньої межі доходу, яка дає право на субсидію. Верхня межа доходу при визначенні права на субсидії існує у низці країн Центральної та Східної Європи.

2. Створення сприятливіших умов для доступу до субсидій сім'ям з дітьми, зокрема, зниження розміру обов'язкового платежу для родин, чий середньомісячний дохід на одну особу не перевищує прожиткового мінімуму, до 10% їхнього доходу. За помірного зростання видатків такий варіант дозволить збільшити кількість отримувачів серед сімей з дітьми на 75% переважно за рахунок родин, що належать до найбідніших 30% населення, унаслідок чого помітно зросте рівень адресності надання субсидій.

3. Надання субсидій готівкою на підставі економічно обґрунтованих соціальних норм.

Перейдемо до наступної категорії соціального захисту – соціальні пільги

Система пільг має дві головні проблеми:

1. Украй низький рівень адресності: лише 13% коштів, виділених на пільги, надходять до найбідніших 20% населення. Понад чверть коштів пільг загалом та пільг на зв'язок, понад 30% коштів транспортних пільг і третина коштів пільг на санаторно–курортне лікування надходять до найбагатших двох децилів. При цьому за обсягом бюджетних видатків пільги в кілька разів перевищують допомогу, що надається з урахуванням доходу, а саме допомогу малозабезпеченим сім'ям, субсидії, допомогу сім'ям з дітьми (деякі види)

2. Перекручення економічних стимулів для усіх учасників системи пільг призводить до надмірного використання пільгових послуг, сприяє корупції та перенесенню витрат на постачальників, такі як транспортні компанії. Досвід інших країн свідчить, що перетворення системи пільг може бути тривалим і супроводжуватися складнощами.

Зважаючи на велику соціальну вагу питання, реформування системи пільг має відбуватися поступово.

Ми вбачаємо два можливі етапи реформування системи пільг:

1. Упорядкування системи пільг, забезпечення підвищення рівня адресності надання пільг (коротко– та середньостроковий період):

- встановлення мораторію на запровадження нових видів пільг і розширення кількості пільгових категорій населення.
- упорядкування законодавства з надання пільг. Нині надання пільг регламентують понад 40 законодавчих актів, що робить систему надання пільг непрозорою.
- забезпечення автоматизованого обміну даними з комунальними підприємствами про суми, обчислені з урахуванням фактичного споживання пільг, з метою підтримання в актуальному стані єдиного персоніфікованого реєстру отримувачів пільг. Це дозволить підвищити точність обрахунків.
- непоширення пільг на членів сім'ї пільговика.
- нормування обсягу споживання пільгових послуг, які надаються нині без обмеження споживання та перегляду нормативів, в межах яких надаються житлово–комунальні пільги.
- запровадження граничного рівня доходу, який дає право на пільгу, щоб обмежити доступ до пільг заможного населення.

2. Заміна пільг адресними видами допомоги (довгострокова перспектива).

Очікується, що запровадження пропонованих вище змін матиме такі позитивні наслідки:

– спрощення системи пільг.

– підвищення адресності та соціальної справедливості у наданні пільг.

– поліпшення фінансового стану надавачів пільгових послуг

. – економія бюджетних ресурсів.

Складні процедури звернення по допомогу, нерівномірне врахування різних видів доходів, висока частка тіньової економіки в Україні зумовлюють необхідність перегляду, спрощення та уніфікації механізмів і критеріїв

оцінювання доходів [28].

Серед заходів, що допоможуть досягти цього, такі:

1. Запровадження непрямого оцінювання доходу заявника.

2. Запровадження дооцінювання доходів домогосподарств від володіння активами й урахування цих дооцінених доходів для цілей призначення соціальної допомоги.

3. Застосування добре обґрунтованої методології обрахунку нормативів для оцінювання доходів від сільськогосподарської діяльності.

4. Застосування нових підходів до обчислення доходу сімей, що входять до кілька сімейних домогосподарств.

5. Застосування коротшого періоду, за який декларується дохід, для осіб, котрі втратили джерела існування.

6. Врахування економії на масштабі при визначенні прожиткового мінімуму.

7. Запровадження змін до правил призначення низки видів допомог.

Програми адресної допомоги передбачають надання підтримки громадянам з урахуванням доходу сім'ї (домогосподарства). Для того, щоб спрямувати обмежені кошти допомоги справді нужденним особам, застосовуються різні механізми забезпечення адресності.

Як альтернатива декларуванню доходів у світі добре зарекомендував себе непрямий метод оцінки доходів/ступеня нужденності. Результати його застосування показують, що характеристики домогосподарства можуть використовуватися як досить надійне джерело інформації про доходи заявників для цілей з'ясування права на соціальну допомогу.

Для поліпшення точності оцінки доходів заявників в Україні пропонується розширити поточний механізм декларування доходів шляхом впровадження методу непрямої оцінки доходу, що вже був випробуваний у п'яти регіонах України та використовувати нові підходи до оцінки аграрних доходів.

Метод непрямої оцінки доходу передбачає оцінку сукупного доходу домогосподарства, що складається з:

• легкооцінюваних доходів, тобто таких, які легко піддаються перевірці, зокрема пенсій і соціальних виплат;

• важкооцінюваних доходів, тобто таких, які перевірити складно, наприклад, доходів від приватної підприємницької діяльності (самозайнятості), роботи в тіньовому секторі економіки тощо;

• агродоходу [41].

Поступове підвищення рівня гарантованого мінімального доходу. Це рішення не є фінансово важким, але дозволить зберегти високий рівень точності програми, у порівнянні з підвищенням гарантованого мінімального доходу до рівня, що періодично обговорюється у парламенті.

Підтримка дітей в Україні видається надто зосередженою на наданні грошових компенсацій при народженні дитини та на догляд за малолітніми дітьми. Україна не надає регулярної допомоги на дитину, тоді як у країнах ЄС допомога на дитину – найпоширеніший довгостроковий вид допомоги, що виплачується залежно від країни до 15–26 років, при цьому національні умови надання такої допомоги різняться між країнами: від жорсткого оцінювання ступеню нужденності до універсалізму, від фіксованих розмірів до чіткої диференціації тощо [41].

Проведені дослідження фінансового забезпечення сфери соціального захисту населення показують, що найважливішими стратегічними напрямами реформування бюджетних видатків повинні бути:

– посилення адресності програм соціальної допомоги, виділення бюджетних коштів на найнеобхідніші напрями соціальної політики, а також призупинення тих програм соціального захисту, на які не виділяються кошти, з метою підтримки окремих категорій населення з урахуванням їх матеріального стану;

– реформування механізму фінансування соціальної сфери через розроблення чітких економічно обґрунтованих критеріїв, які повинні враховувати специфіку розвитку територіальної громади, а також допомагатимуть у визначенні права на отримання соціальної допомоги від

держави;

– підвищення розмірів усіх видів фінансової допомоги, що закладаються у видатках бюджету, до рівня прожиткового мінімуму окремих соціальних груп населення;

– впровадження обґрунтованих заходів щодо стимулювання участі недержавного сектора у фінансовій підтримці сфери соціального захисту населення за окремими напрямами;

– спрощення процедур призначення різних видів державної соціальної допомоги через: мережу консультаційних служб, які інформують громадян про їхні права та обов'язки при наданні державної соціальної допомоги; використання сучасних інформаційно–комунікаційних технологій для консультування громадян, адресної підтримки та призначення такої допомоги [29].

У майбутньому в Україні варто врахувати підходи економічно розвинених країн у системі фінансування соціальної допомоги, де використовують чіткі критерії для ідентифікації населених груп, які потребують підтримки. Основні джерела фінансування спрямованих фондів соціальної допомоги у цих країнах включають внески роботодавців та працівників; загальні або спрямовані податкові надходження; інвестиційний дохід; внески з приватних джерел або страхові внески.

Перспективи розвитку системи фінансового забезпечення соціальної допомоги в Україні головною мірою залежать від перспектив розвитку економіки країни і мають враховувати досвід економічно розвинених країн, який, як зазначалось, передбачає зменшення участі держави в процесі фінансування соціальної допомоги, посилення адресності таких допомог, швидка адаптація норм законодавства до змін соціально–економічних умов, вдосконалення системи планування, виконання та оцінки реалізації соціальних програм.

ВИСНОВКИ

Соціальний захист населення визначається системою заходів та програм, спрямованих на забезпечення соціального добробуту громадян, покращення їхнього становища та забезпечення базових потреб. Система соціального захисту розробляється з метою збалансованого розвитку суспільства, захисту його членів та забезпечення соціальної справедливості. Україна має систему соціального захисту населення, яка включає в себе різні програми та заходи для забезпечення соціального добробуту громадян. Фінансове забезпечення цих програм забезпечується за рахунок різних джерел, включаючи державний бюджет, соціальні страхові внески, місцеві бюджети та інші ресурси. Багато програм соціального захисту фінансуються за рахунок державного бюджету. Це включає в себе виділення коштів на пенсії, соціальні виплати, медичне обслуговування та інші соціальні програми. Соціально–страхова система передбачає обов'язкові внески, які сплачуються роботодавцями та працівниками. Ці внески використовуються для фінансування пенсійної системи, медичного страхування та інших соціальних виплат.

Деякі програми соціального захисту можуть бути фінансовані за рахунок місцевих бюджетів. Наприклад, житлові програми або допомога малозабезпеченим сім'ям можуть бути фінансовані на рівні обласних чи міських бюджетів. Україна може отримувати фінансову допомогу від міжнародних організацій та країн для реалізації конкретних програм соціального захисту. Це може включати проекти з розвитку та підтримки у важких економічних умовах. Деякі програми соціального захисту можуть мати власні фонди або резерви, які використовуються для забезпечення стабільності та надання додаткової підтримки в екстремальних ситуаціях.

Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні визначається національною економічною ситуацією, бюджетними можливостями та соціальними потребами населення. Важливо забезпечити ефективне використання ресурсів та постійно вдосконалювати систему

соціального захисту для забезпечення всебічної підтримки громадян.

В першому розділі дослідження ми розкрили сутність функціонування системи фінансового забезпечення соціального захисту населення України. Система фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні є складною структурою, яка включає різні елементи та функції. Держава виділяє кошти на фінансування різних програм соціального захисту через державний бюджет. Це включає в себе витрати на пенсії, соціальні виплати, медичне обслуговування та інші соціальні послуги. Роботодавці та працівники сплачують соціальні страхові внески, які є джерелом фінансування соціальних програм, зокрема пенсійної системи та медичного страхування.

В другому аналітичному розділі ми оцінили стан та тенденції розвитку фінансового забезпечення соціального захисту населення України, а також провели аналіз доходів та видатків у системі соціального захисту населення України. Проте у 2022 році бюджетне фінансування на соціальний захист населення зросло на 55%, порівнюючи з попереднім роком. Це пов’язано з початком воєнного стану в Україні та збільшенням соціальних виплат для окремих груп населення, зокрема ВПО.

В останньому розділі навели рекомендації щодо вдосконалення фінансового забезпечення соціального захисту населення. Система фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні піддавалася реформам та змінам з метою підвищення її ефективності та адаптації до сучасних викликів. Важливим є постійний моніторинг та аналіз ефективності системи для вдосконалення соціального захисту громадян. Нижче подані деякі можливі шляхи та пропозиції щодо вдосконалення системи соціального захисту:

– проведення комплексного аналізу всіх програм соціального захисту для визначення їхньої ефективності та виявлення можливостей для оптимізації та удосконалення.

– мінімізація бюрократичних перешкод та оптимізація процедур для спрощення доступу до соціальних послуг.

– розгляд можливості впровадження гнучких пенсійних моделей, таких як часткова пенсія або підвищення вікового пенсійного порогу.

– розгляд можливостей розширення соціального страхування на нові сфери, такі як страхування від безробіття, адаптація до нових умов роботи тощо.

– стимулювання внесків: Введення стимулів для роботодавців і працівників для збільшення обсягів соціальних страхових внесків.

– визначення та надання цільової допомоги найвразливішим групам населення, таким як люди з інвалідністю, діти, літні громадяни.

– розширення мережі та якості соціальних служб, включаючи медичне обслуговування та послуги зайнятості.

– впровадження сучасних електронних систем для зручного обліку та надання соціальних послуг.

– застосування інформаційних технологій для покращення ефективності управління та надання соціальних послуг.

– залучення громадськості до ухвалення рішень та моніторингу системи соціального захисту.

– забезпечення доступу до відкритої інформації щодо фінансового стану та функціонування системи соціального захисту.

– вдосконалення соціального захисту населення є довгостроковим процесом, який вимагає комплексного підходу та врахування різних аспектів соціально–економічного розвитку країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичний портал «слово і діло» URL: https://www.slovoidilo.ua/2023/05/04/infografika/ekonomika/yak-zminyuvavsya-riven-bidnosti-ukrayini

2. Бакірова І.О. Зміст конституційного права людини і громадянина на судовий захист URL: https://minjust.gov.ua/m/str_8158

3. Балтачеєва Н.А. Стратегія розвитку системи соціального захисту населення в Україні. Економіка промисловості. 2012. № 1-2. С. 302–309.

4. Баранник Л.Б. Фінансове забезпечення системи соціального захисту населення: теоретичний аспект. Вісник ДДФА. Економічні науки. 2014. № 1. С. 8-15.

5. Більцан А.О. Моделі соціального захисту населення у світі. Економіка та підприємництво. 2013. № 2. С. 9-14.

6. Видатки. Ціна держави. URL: http://cost.ua/ budget/expenditure/ (https://cost.ua/byudzhet-ukrayiny/expenditure/main/)

7. Волошина О.О., Ковальова М.Ю., Боженко В.Є. Стан і тенденції розвитку фінансового забезпечення соціального захисту в Україні. Економічний вісник Донбасу. 2020. № 3 (61). С. 190-197.

8. Гвоздєй Н.І., Дем'янишина О.А.,Ареп'єва О.В. Проблемні аспекти фінансового забезпечення соціальної допомоги населенню. Журнал «Наукові інновації та передові технології» 2023 № 1(15) URL file:///C:/Users/Admin/Downloads/3335-Текст%20статті-3355-1-10-20230114.pdf

9. Гітіс Т.П., Чемерис Є.Т., Антонова В.І., Носаньова А.С. Дослідження сучасного рівня соціального захисту населення в Україні. Економічний вісник Донбасу. 2020. № 1 (59). С. 116-122.

10. Гнидюк І.В., Гайдей О.В. Бюджетне фінансування соціального забезпечення в Україні. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2018. № 4 С. 68-72.

11. Гнібіденко І.Ф., Кравченко М.В., Коваль О.М. Соціальний захист населення України. Навч. посіб. за заг. ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. К. Вид-во Національна академія державного управління; Вид-во «Фенікс», 2010. 212 с.

12. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=functional&view=table

13. Дюк А.А. Формування системи видатків державного бюджету та їх оптимізація. Ефективна економіка. 2018. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/69.pdf.

14. Жук О.Б. Фінансовий механізм системи соціального захисту населення України. Світ фінансів. 2017.№ 2. С. 62-71.

15. Закон України «Про одноразову грошову допомогу за шкоду життю та здоров'ю, завдану працівникам об'єктів критичної інфраструктури, державним службовцям, посадовим особам місцевого самоврядування внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України.» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2980-20#Text

16. Івашова Л.М., Івашов М.Ф. Фінансові механізми реалізації соціальної політики держави: пільги та субсидії для населення. Вісник Академії митної служби України. 2013. № 2. С. 34-42.

17. Калашников С.В. Теоретичні аспекти формування соціальної сфери в сучасних економічних умовах. Ефективна економіка. 2016. № 1. 47 с.

18. Кириленко О.П., Огінська А.Ю. Фінансування соціального захисту населення в Україні : тенденції та перспективи. Інноваційна економіка. 2018. № 1-2. С. 175-182.

19. Кириленко О.П., Толуб'яка В.С. Соціальне страхування : підруч. Тернопіль: Екон. думка ТНЕУ. 2016. 516 с.

20. Кір'ян Т.М. Державне фінансове забезпечення соціальної сфери. За ред. д.ф, проф. Т.М. Кір'ян. Черкаси : В-во Чабаненко Ю., 2016. 398 с.

21. Клименко А.Л. Соціальний захист і соціальне забезпечення в умовах євроінтеграції України: окремі аспекти. Теорія і практика правознавства. 2017. № 2 (12). С. 1-10.

22. Кліщук Б., Котусенко Л., Орлова І. Удосконалення механізмів надання пільг URL https://cost.ua/content/uploads/2020/09/Privileges_Summary.pdf

23. Кнейслер О., Камінська О. Проблеми інституційно-правового забезпечення асистанської діяльності на страховому ринку України. Світ фінансів. 2016. № 1. С. 192-205.

24. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

25. Копетюк М. Нормативно-правові аспекти визначення понять «соціальний захист» і «соціальне забезпечення» Історико-правовий часопис: науковий журнал. упоряд. О. Крикунов. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2019. № 1 (13). С. 66-69.

26. Кропивницький М.О. Про поняття джерел фінансування соціального забезпечення. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2016. № 850. С. 39-47.

27. Кудінова М.М., Варук В.В. Проблеми фінансування соціального захисту населення в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 4. С. 460-463.

28. Лисяк Л.В. Роль державного бюджету у зміцненні доходів Пенсійного фонду України. Вісник Дніпропетровського університету. 2016. № 10/1. Т. 24. С. 38-45.

29. Лисяк Л.В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: проблеми та перспективи. Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». 2017. С. 23-30.

30. Ломоносова Н., Боброва А. Коронавірус і соціальний захист: між реформою і кризою, 2020. URL: https://cedos.org.ua/researches/koronavirus-i-sotsialnyizakhyst-mizh-reformoiu-i-kryzoiu

31. Мальований М. І. Фінансові аспекти функціонування системи соціального захисту населення в Україні: монографія. Умань: Видавець "Сочінський М. М.", 2016. 496 с.

32. Мележик Т. Фінансова допомога українцям під час війни: повний перелік . URL: https://tsn.ua/ukrayina/finansova-dopomoga-ukrayincyam-pid-chas-viyni-povniy-perelik-2136379.html

33. Мельник В. М., Чуркіна І .Є., Ломачинська І.А. Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. Том 21.№.1(50) , 2022 р

34. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk

35. Мінфін: З початку року на соцвиплати було спрямовано 335,8 млрд грн.URL:https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_z_pochatku_roku_na_sotsviplati_bulo_spriamovano_3358_mlrd_grn-4237

36. Насібова О. В. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення соціального захисту населення. Економіка та держава. 2019. № 8. С. 35–40.

37. Насібова О. В. Фінансовий механізм соціального захисту як інструмент регулювання рівня життя населення. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 10. С. 48–54.

38. Осіпова Л.В., Плахтій В.Г. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: сучасний стан та перспективи. Проблеми економіки та політичної економії 2018, № 1 URL: file:///c:/users/admin/downloads/pepe_2018_1_9%20(1).pdf

39. Поляк Н. О. Удосконалення системи соціального забезпечення населення в Україні. Україна: аспекти праці. 2011. № 3. С. 23-30.

40. Постанова Кабінету Міністрів України «Про реалізацію спільного з Міжнародним надзвичайним фондом допомоги дітям при Організації Об’єднаних Націй (ЮНІСЕФ) проекту щодо додаткових заходів соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення» № 405 від 5 квітня 2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405-2022-%D0%BF#Text

41. Рекомендації у сфері політики. Міністерство праці та соціальної політики України. CASE Україна. Центр соціально-економічних досліджень.

Київ, 2010. 64 с. URL https://case-ukraine.com.ua/content/uploads/2010/12/Recommendations.pdf

42. Солідарна пенсійна система померла. Як Україні подолати прокляття країни пенсіонерів URL :https://forbes.ua/news/solidarna-pensiyna-sistema-pomerla-yak-ukraini-podolati-proklyattya-kraini-pensioneriv-13092021-2416

43. Соціальний захист населення України у 2020 р.: Статистичний збірник. № І. Сеник. Київ: Державна служба статистики України, 2021. 122 с

44. Стеценко Т. О. Фінансові аспекти забезпечення соціального захисту населення в умовах суспільної трансформації. Формування ринкових відносин в Україні. 2008. № 1 (80). С. 130-136.

45. Студеннікова Інна. Соціальні видатки: що і чому фінансує держава у І півріччі 2023 року. Центр аналізу публічних фінансів та публічного управління при Київській школі економіки. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/09/Sotsialnii---barometr_1-pivrichchya-2023.pdf

46. Студентська бібліотека. Види соціального забезпечення. URL: https://studies.in.ua/soc_zabezp/1542-vidi-socalnogo-zabezpechennya.html

47. Товариство Червоного Хреста України. URL: https://redcross.org.ua

48. У вересні до загального фонду держбюджету надійшло 144,1 млрд грн URL: https://mof.gov.ua/uk/news/u_veresni_do_zagalnogo_fondu_derzhbiudzhetu_nadiishlo_1441_mlrd_grn-4223

49. Шестакова Е. Реформування системи соціальної політики захисту населення в країнах західної Європи. 2007. № 1. С. 15-23.

50. Шиліна Г.М. Фінансування соціального захисту населення України: джерела, форми та методи : дис. канд. ек. наук. Шиліна Г. М. Маріуполь, 2015. 212 с

51. Ярошенко А.О., Семигіна Т.В., Сухицька Н.В. Історія та теорія соціальної політики України: навч. посібн. за ред. А.О. Ярошенко. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 289 с.